El mirador de la memoria

Debate sobre el documental *El silencio de los otros*

Το παρατηρητήριο της μνήμης

Συζήτηση για το ντοκιμαντέρ *Η σιωπή των άλλων*

Dimitris Filippís
Universidad Abierta de Grecia

Δημήτρης Ε. Φιλιππής
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Το πολυβραβευμένο ντοκιμαντέρ *Η Σιωπή των Άλλων*, σε σκηνοθεσία των Almudena Carracedo και Robert Bajar, σε παραγωγή του Πέδρο Αλμοδόβαρ, έκανε πρεμιέρα στην Αθήνα, στο Γαλλικό Ινστιτούτο (20-2-2025) και στη συνέχεια προβλήθηκε σε αίθουσες όλης της χώρας από το Cinedoc, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Θερβάντες της Αθήνας και με τις Ομάδες Προφορικής Ιστορίας. Με ευγενική παραχώρηση του Cinedoc, το ντοκιμαντέρ προβλήθηκε και από την πλατφόρμα του ΙΣΠ, αποκλειστικά για τους φοιτητές του Προγράμματος (26-2-2025). Μετά τις δύο προβολές ακολούθησε συζήτηση του κοινού με τον υπογράφοντα, παρουσιαστή του ντοκιμαντέρ. Μέρος αυτής της συζήτησης «απομαγνητοφωνείται» ακολούθως, ενώ διατηρείται κατά το δυνατόν ο προφορικός χαρακτήρας της.

El premiado documental *El silencio de los otros*, dirigido por Almudena Carracedo y Robert Bajar (producción de Pedro Almodóvar), se estrenó en Atenas en el Instituto Francés (20-2-2025) y posteriormente fue proyectado en cines de todo el país por Cinedoc, en colaboración con el Instituto Cervantes de Atenas y los Grupos de Historia Oral. Por cortesía de Cinedoc, el documental se proyectó también en nuestra plataforma y en exclusiva para los estudiantes del Programa ISP (26-2-2025). Tras las dos proyecciones tuvo lugar un debate entre el público y quien firma este texto. A continuación, se «transcribe» una parte de este debate, preservando en la medida de lo posible su carácter oral.

Για όποιον δεν έχει δει το ντοκιμαντέρ, χρήσιμο είναι να προηγηθεί η αναπαραγωγή της κατατοπιστικής σύνοψης με το σημείωμα των σκηνοθετών από το δελτίο Τύπου του διοργανωτή φορέα.

Σύνοψη:

«Με τον νόμο Αμνηστίας του 1977, τα εγκλήματα της δικτατορίας του Φράνκο (1939-1975), παρέμεναν ατιμώρητα για δεκαετίες. Έτσι, αν και έχουν περάσει πάνω από σαράντα χρόνια από την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στην Ισπανία, οι πληγές του οδυνηρού παρελθόντος παραμένουν ανοιχτές. Γυρισμένη επί έξι χρόνια, η ταινία παρακολουθεί τα θύματα, τους επιζώντες και τους συγγενείς τους, καθώς ξεκινούν έναν συλλογικό αγώνα για δικαιοσύνη, ενάντια στη λήθη που επιβάλλει το κράτος.

Η υπόθεση γράφει ιστορία: αυτό που ξεκίνησε ως μια μικρή προσπάθεια, οδήγησε στην έκδοση των πρώτων ενταλμάτων σύλληψης για τους δράστες, συμπεριλαμβανομένων βασανιστών, υπουργών και γιατρών που εμπλέκονται μεταξύ άλλων και σε υποθέσεις

El abrazo («Η αγκαλιά»): γλυπτό του Χουάν Χενοβές (2003). Πλατεία Αντόν Μαρτίν-Μαδρίτη. Ο αντίστοιχος πίνακας βρίσκεται στο Κοινοβούλιο. Πηγή: Βικιπαίδεια.

κλεμμένων παιδιών. Πολλές φορές, η κραυγή των λίγων για δικαιοσύνη είναι αρκετή για να σπάσει την εγκληματική σιωπή των πολλών».

Σημείωμα των σκηνοθετών:

«Το 2010, ξεκίνησε να δημοσιεύεται η ιστορία των «κλεμμένων παιδιών» της Ισπανίας. Η ιστορία αυτών των εγκλημάτων, με ρίζες στις πρώτες ημέρες της διακυβέρνησης του Φράνκο, μας οδήγησε να εξερευνήσουμε τη γενικότερη περιθωριοποίηση και φίμωση των θυμάτων. Γιατί οδηγηθήκαμε σε ένα «Σύμφωνο Λήθης» στην Ισπανία; Και ποιες ήταν οι συνέπειες αυτού του Συμφώνου, επί 40 χρόνια δημοκρατίας, για τα εν ζωή θύματα της δικτατορίας του Φράνκο;

Όταν ξεκινήσαμε τα γυρίσματα της διαδικασίας της αγωγής της Αργεντινής το 2012, η οποία αμφισβήτησε αυτό το status-quo, λίγοι πίστευαν ότι θα άλλαζε κάτι. Αλλά καθώς κινηματογραφούσαμε εκείνες τις πρώτες συναντήσεις, μπορούσαμε να δούμε ότι η αγωγή αυτή δημιουργούσε κάτι ζωτικής σημασίας, που οδήγησε σε εκατοντάδες μαρτυρίες από όλη την Ισπανία. Καθώς ο αριθμός των μαρτυριών κορυφώθηκε, δημιουργήθηκε ένα πειστικό επιχείρημα για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, για τα οποία έπρεπε να αποδοθεί δικαιοσύνη σε διεθνές επίπεδο».

Συζήτηση

Ποια η ιστορική αναγκαιότητα του Νόμου της Αμνηστίας και της «Συμφωνίας της λήθης»;

Κατά την μεταβατική-μετά Φράνκο εποχή (μετά το θάνατο του γηραιού δικτάτορα στις 20-11-1975) το στοίχημα-δίλημμα ήταν η «ομαλή συνέχεια προς την αποκατάσταση της δημοκρατίας» (*continuismo*) ή η παρ-εκτροπή (και παρεκτροπές υπήρξαν, ΕΤΑ κλπ). Και όπως είδαμε στο ντοκιμαντέρ, ο ίδιος ο δικτάτορας είχε έγκαιρα «προνοήσει» για την ομαλή συνέχεια μέσω της παλινόρθωσης της Μοναρχίας των Βουρβόνων, με το «διορισμό» το 1969 του τότε πρίγκιπα Χουάν Κάρλος ως μελλοντικού βασιλέα. Και, βέβαια, στο πλαίσιο του ψυχρού πολέμου, της βιομηχανικής ανάπτυξης και της έξαρσης του τουρισμού, ο «διεθνής παράγοντας» είχε συμφωνήσει με την προτεραιότητα αυτής της επιλογής (το ντοκιμαντέρ αποτυπώνει σε «ενσταντανέ» τη διεθνή αποδοχή-υποστήριξη στο καθεστώς Φράνκο από ΗΠΑ, Γαλλία, Δ. Γερμανία).

Ο Νόμος περί Αμνηστίας και ο Νόμος της Πολιτικής Μεταρρύθμισης με την αναγνώριση του ΚΚΙ (σε μια ανύποπτη στιγμή σχόλης προς αποφυγή αντιδράσεων, το Μεγάλο Σάββατο της 6-4-1977, το «Κόκκινο Σάββατο», όπως ονομάσθηκε), όπως και οι πρώτες (μετά το 1936) γενικές εκλογές της 15ης-6-1977 κατοχύρωσαν τη διαδικασία της «ομαλής συνέχειας-Μετάβασης», που αναμφίβολα ήταν αποτέλεσμα της αγαστής συνεργασίας του θρόνου με το «σύνθετο» πολιτικό σύστημα, παλαιό και νέο, φιλοφρανκικό και αντιφρανκικό συνάμα. Ο τότε διορισμένος από τον Χουάν Κάρλος πρωθυπουργός Adolfo Suárez, διευθυντής της ραδιοτηλεόρασης στην τελευταία φάση του φρανκισμού, «κατάφερε την υπέρβαση του εμφυλιοπολεμικού σχίσματος», αφού εξασφάλισε την προ-απαιτούμενη αμοιβαία συμφωνία μεταξύ των «τέως και νυν αντίπαλων», γι' αυτό πιστώνεται, όπως πολλοί έγκριτοι ιστορικοί

συμφωνούν, την «επιτυχία της ομαλής Μετάβασης». Μετά τις εκλογές του Ιουνίου 1977, ως εκλεγμένος πρωθυπουργός, ο Σουάρεθ οδηγούσε τη χώρα στη Μεταπολίτευση πλέον, με το δημοψήφισμα της 6ης-12-78 (ανακηρύχθηκε μετά εθνική εορτή), το οποίο ενέκρινε το ισχύον ως σήμερα Σύνταγμα του 1978.

Ωστόσο, το προ-απαιτούμενο της όλης επιτυχημένης διαδικασίας ήταν η «γενική αμνηστία». Και ο Ν. 46/15-10-1977 ήταν ακριβέστερα ένας Νόμος (Γενικής) Αμνηστίας, όπως προκύπτει το προσδιοριστικό επίθετο όχι τόσο από τον τίτλο του, όσο από το παραστατικό απόσπασμα της ομιλίας του Βάσκου βουλευτή-εισηγητή Xabier Arzalluz, που είδαμε στο ντοκιμαντέρ: αμνηστία και λήθη «από όλους για όλους» (*de todos para todos*). Αμνηστία καθολικής αποδοχής, λοιπόν, μόνο δύο βουλευτές καταψήφισαν, όπως είδαμε. Και μίλησαν τότε για «τελικό νόμο» (*ley del punto final*). Τι σήμαινε αυτό: σύμφωνα με το γράμμα του νόμου, απελευθερώνονταν όλοι οι πολιτικοί κρατούμενοι, ενώ μπορούσαν να επιστρέψουν άπαντες οι πολιτικοί εξόριστοι, επιπλέον δε, αποκλειόταν τυχόν «αναδρομική» απονομή της δικαιοσύνης για εγκλήματα που είχαν συντελεστεί επί εμφυλίου και φρανκισμού και, συνεπώς, κατοχυρωνόταν εις το διηνεκές η ατιμωρησία όσων εμπλέκονταν σε αυτά ή θα κατηγορούνταν γι' αυτά.

Ο νόμος της αμνηστίας, όπως υπογράμμιζε ο Βάσκος βουλευτής, έθετε τις βάσεις για τη Συμφωνία της Λήθης (*El Pacto del olvido*) για ό,τι είχε συμβεί στην περίοδο 1936-1977, όποιος-οι και αν ήταν οι εμπλεκόμενοι, υποστηρικτές του καθεστώτος ή αντίπαλοί του. «Είναι ένας νόμος για να κατεβάσει τη λήθη στην κοινωνία», όπως λέει ο βουλευτής, αλλιώς η επώδυνη μνήμη μπορεί να σημαίνει επιστροφή στον εθνικό διχασμό, όπως υπονοεί ο ίδιος. Κάποιοι μάλιστα αντί για «Συμφωνία της λήθης» προτίμησαν «Συμφωνία μη επιθέσεως» (*Pacto de no agresión*). Το βέβαιο είναι ότι, όπως υπογραμμίζει η ιστοριογραφία που αποτιμά θετικά την ισπανική μεταπολίτευση, η υπέρβαση του εμφυλιοπολεμικού σχίσματος μπορούσε να επέλθει μόνο «εν απουσία της ιστορικής μνήμης». Για τη δεδομένη ιστορική συγκυρία της ομαλής συνέχειας, η «υποχρεωτική, πρόσκαιρη έστω, αμνησία» και «λοιπές ισοδύναμες έννοιες» (όπως, π.χ., «σιωπή», «συμπεφωνημένη λήθη», «συναινετική μνήμη»), «ήταν αναπόφευκτες για να προχωρήσουν κοινωνία και άνθρωποι». Και έχει αποδειχθεί ότι η «πρόσκαιρη λήθη» ως πρακτική λύση ανάγκης συχνά ενισχύει μετά, αναδρομικά-διαχρονικά, την ιστορική μνήμη (ας θυμηθούμε, π.χ., το προσφυγικό του '22)...

El gran pensador italiano Luciano Canfora (*El fascismo nunca ha estado muerto*) habla de la "recuperación de la normalidad del fascismo como fuerza política entre otras" para explicar el fenómeno resurgimiento dinámico del posfascismo o neofascismo actual, latente y manifiesto. Nunca hubo un verdadero proceso de "desfascismo", ni la desnazificación se completó. En lo que respecta a Alemania, por ejemplo, recuerda Canfora, el iniciador de las leyes racistas de Hitler, Hans Globke, fue durante mucho tiempo asesor del canciller Adenauer, y en una encuesta realizada en 1977 por la revista *Der Spiegel* en los institutos del país, resultaba vergonzoso que la mayoría de los niños no supieran quién era Hitler o respondieran que era... italiano. Además, la cuestión de la continuidad ordenada volvió a plantearse en 1989 con la caída del muro. En aquel momento, es significativo que la mayoría de los antiguos países comunistas del llamado bloque del Este se interesaran por el "exitoso modelo de la transición modélica española".

Εντάξει για τότε, κατανοητό, αλλά γιατί «αναγκαστικά αναγκαίος νόμος» ακόμα και σήμερα, που εξαιτίας του η δικαιοσύνη στην Ισπανία γίνεται προσπάθεια να απονεμηθεί μόνο ... μέσω Αργεντινής;

Διότι από τότε, το 1977, προβλέφθηκε και συμφωνήθηκε ο διαρκής συμβιβασμός, η απαίτηση για συμφιλίωση ήταν πολύ δυνατή, και η τέχνη υποστήριξε το αίτημα, όπως προκύπτει και από το διπλό έργο του Juan Genovés *El abrazo* («Η αγκαλιά», μνημειώδης πίνακας στο Κοινοβούλιο και γλυπτό σε κεντρική πλατεία της Μαδρίτης). Κι αυτό γιατί πάση θυσία έπρεπε να αποφευχθούν οι συνέπειες-καταδίκες της μνήμης (*damnatio memoriae*), δηλαδή

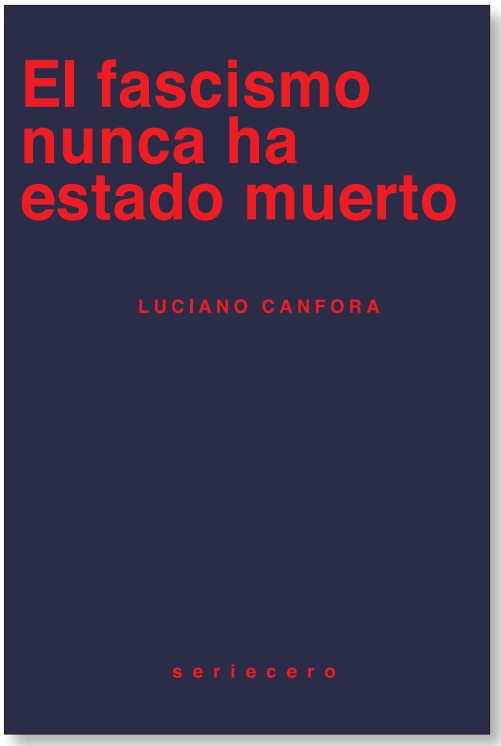

Το μικρό βιβλίο του Κάνφορα εξηγεί και αναλύει τα αίτια της επανεμφάνισης του νεοφασισμού-μεταφασισμού.

η απονομή της δικαιοσύνης καθεαυτή. Αυτό το πνεύμα διατηρείται λοιπόν και έτσι, νομικά, η μόνη διέξοδος για απόδοση δικαιοσύνης είναι η παραπομπή στα διεθνή δικαστήρια για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας επί φρανκισμού.

Αλλά σε αυτό το πλαίσιο πάντα, είναι ενδεικτική η παρέμβαση στο ντοκιμαντέρ του διευθυντή του Ιδρύματος του Φράνκο, που υπονοεί ότι σε τέτοια περίπτωση θα εγ-καλούνταν και οι «μεταβατικοί πολιτικοί» που είχαν εμπλακεί ενεργά στο προηγούμενο καθεστώς (δηλαδή, σχεδόν όλοι, από τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης Κάλβο Σοτέλο, τον Rodolfo Martín Villa, που είχε διατελέσει αρχηγός του φρανκικού πανεπιστημιακού συνδικάτου -Sindicato Español Universitario- ως τον ίδιο τον Σουάρεθ, που είχε διατελέσει διευθυντής της ραδιοτηλεόρασης επί φρανκισμού). Αν και το ζήτημα είναι οι βασανιστές τους χούντας, εν τούτοις ούτε και αυτοί παραπέμπονται στα διεθνή δικαστήρια και, μάλιστα, με βάση το Νόμο της Αμνηστίας ...ερωτώνται αν συμφωνούν να παραπεμφθούν, όπως βλέπουμε στο ντοκιμαντέρ να συμβαίνει με τον Billy el Niño, που πέθανε πρόσφατα χωρίς δίκη, παρά τη μεγάλη κινητοποίηση για «δικαιοσύνη και όχι αντ-εκδίκηση», όπως είναι ο διακαής πόθος των εναγόντων-θυμάτων του. Και σε αυτό το πνεύμα, το ντοκιμαντέρ τονίζει ότι λατινοαμερικανικές χώρες, όπως η Αργεντινή, έχουν απονείμει δικαιοσύνη για εγκλήματα των δικών τους δικτατοριών, αλλά και η Ελλάδα, ας το υπενθυμίσουμε. Γι' αυτό λοιπόν, ο σύλλογος των εναγόντων προσπαθεί μέσω Αργεντινής να φέρει το θέμα στα διεθνή δικαστήρια και μιλά για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας του φρανκισμού, καθώς τα «κοινά» εγκλήματα αμνηστεύθηκαν άπαξ. Πάντως, το 2014 ο ΟΗΕ διατύπωσε την ένστασή του για τη διαχείριση του θέματος από την Ισπανία. Ας σημειωθεί δε ότι από το 2000, που άλλαξε το διεθνές δίκαιο ως προς αυτά τα θέματα, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας δεν παραγράφονται.

Εξακολουθεί τόσο ευαίσθητη η ισπανική κοινωνία σε αυτό το θέμα της ομαλής συνέχειας;

Είδαμε στο ντοκιμαντέρ τις δηλώσεις των πρώην αρχηγών του Λαϊκού Κόμματος (Αθνάρ και Ραχόι), όπως και του βασιλιά Φίλιππου Στ΄, ότι «το παρελθόν είναι παρελθόν και το θέμα είναι το μέλλον». Υπ' αυτούς τους όρους, ο νόμος της λήθης παραμένει αδιαπραγμάτευτα «αναγκαστικός» για ένα μεγάλο μέρος της ισπανικής κοινωνίας και του πολιτικού συστήματος, όσο και αν αυτό το μεγάλο τμήμα δεν κατατάσσεται στην ακροδεξιά, βέβαια, παρά την ενίσχυση του VOX, στο πλαίσιο του «νεοφασισμού που εκκολάπτεται παγκοσμίως». Ωστόσο, το «αναγκαστικό» του νόμου αμβλύνεται ή τονίζεται ανάλογα με το ποιος κυβερνά και αντιστοίχως ενισχύονται η δράση αυτής ομάδας του Συντονισμού Υποστήριξης της Αγωγής των Εγκλημάτων κατά του Φρανκισμού (που πρωταγωνιστεί στην κοινωνία και στο ντοκιμαντέρ) και, κατ' επέκταση, διευκολύνονται ή όχι οι διαδικασίες απονομής της δικαιοσύνης με παραπομπή σε διεθνή δικαστήρια.

Ως προς αυτή την κατεύθυνση διευκολύνουν μεν οι δύο μνημονικοί νόμοι (ο Νόμος της Ιστορικής Μνήμης του Θαπατέρο το 2007 και ο Νόμος Δημοκρατικής Μνήμης του Σάντσεθ το 2022), και λαμβάνονται κάποιες ενδεικτικές αποφάσεις, όπως π.χ. η αλλαγή της ονοματοδοσίας των δρόμων –αντί για τα ονόματα ηρώων του φρανκισμού, νέες ονομασίες.

Αλλά πάλι, δεν συμφωνούν όλοι: και όπως είδαμε στο ντοκιμαντέρ, το Λαϊκό Κόμμα καταψήφισε στο Δημαρχείο της Μαδρίτης (χώρος βασανιστηρίων επί χούντας) την αλλαγή της ονοματοδοσίας. Γενικά πάντως, το Λαϊκό Κόμμα ενώ επιμένει στη λήθη όπως, βεβαίως, έχει κάθε δικαίωμα, κάνει ενέργειες υπέρ μιας μονομερούς μνήμης, π.χ. με την απόφαση που πήρε ως κυβέρνηση για τη μεταφορά των οστών των στρατιωτών της Γαλάζιας Ταξιαρχίας από τη Ρωσία και με τις αντιδράσεις του στο θέμα της πρόσφατης μεταφοράς των οστών του Φράνκο από την Κοιλάδα των Πεσόντων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, επιστρέφει ενίοτε και το ζήτημα (από «κοινωνιολόγους του φρανκισμού»), το «αν με τον Φράνκο ήταν καλύτερα»...

Είναι «ισπανική αποκλειστικότητα» αυτή η πίστη στην ομαλή συνέχεια, που διευκολύνεται, φαίνεται, από την άγνοια της πρόσφατης ιστορίας στους νεότερους, όπως έδειξε το ντοκιμαντέρ; Αλλά και σε άλλες χώρες δεν έχει παρατηρηθεί αντίστοιχη άγνοια;

Κατά ένα τρόπο, ναι, είναι «ισπανική αποκλειστικότητα» η ομαλή συνέχεια. Τον Χουάν Κάρλος, όπως είδαμε, τον όρ(κ)ισε ο Φράνκο ως διάδοχη κατάσταση το 1969 και ο θρόνος, πράγματι, έπαιξε ρόλο εγγυητή της ομαλής συνέχειας από τον «φρανκισμό δίχως Φράνκο» (*franquismo sin Franco*, όπως ονόμασαν τη φάση της μετάβαση κάποιοι) ως την πλήρη αποκατάσταση των δημοκρατικών θεσμών. Και το θέμα είναι ότι εκείνη η φάση ήταν δύσκολη: μεγάλες διαμαρτυρίες, δολοφονίες, τρομοκρατικές ενέργειες ΕΤΑ και άλλων ομάδων, πραξικόπημα, αναρχικές τάσεις κινημάτων (π.χ. *movida*), επιρροές 68 στη νεολαία, κλπ. Τα παραθέτει αυτά το ντοκιμαντέρ, αλλά τονίζει και την αντίθεση του παραδείγματος της Αργεντινής, όπου έγινε δίκη της χούντας, όπως και στην Ελλάδα. Αλλά εδώ, για να κάνουμε έναν παραλληλισμό, τον Καραμανλή τον όρκισε μεν ο Γκιζίκης (και απ' αυτή την άποψη έχουμε και στα καθ' ημάς «προσπάθεια ομαλής μετάβασης»), πλην όμως υπήρχε πίσω το Πολυτεχνείο και η εθνική τραγωδία της Κύπρου και, συνεπώς, η απαίτηση για απονομή της δικαιοσύνης ήταν άμεσα επιβεβλημένη προτεραιότητα.

Πάντως, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, το θέμα της συνέχειας έχει τεθεί στον καιρό του και στις άλλες χώρες-προπύργια του προπολεμικού φασισμού, την Ιταλία και τη Γερμανία, π.χ. Όπως υπενθυμίζει ο σπουδαίος Ιταλός διανοητής Luciano Canfora, (βλ. το πρόσφατο βιβλίο του *El fascismo nunca ha estado muerto*), «η δυναμική επιστροφή-επανεμφάνιση του νεοφασισμού-μεταφασισμού ως κανονικότητα, ως μία ακόμα πολιτική δύναμη ανάμεσα σε άλλες», οφείλεται και στο γεγονός ότι η αποφασιστικοποίηση και η αποναζιστικοποίηση δεν ολοκληρώθηκαν ποτέ, ούτε στην Ιταλία ή τη Γερμανία. Σε ό,τι αφορά στη Γερμανία, π.χ., θυμίζει ενδεικτικά ο Κάνφορα, ο εμπνευστής των ρατσιστικών νόμων του Χίτλερ, Hans Globke, διατέλεσε επί μακρόν σύμβουλος του καγκελαρίου Αντενάουερ, ενώ σε έρευνα του περιοδικού *Der Spiegel* σε γυμνάσια της χώρας το 1977, ήταν ντροπιαστικό ότι η πλειοψηφία των παιδιών είτε δεν γνώριζε ποιος ήταν ο Χίτλερ, είτε απάντησε ότι ήταν ...Ιταλός. Επίσης, το θέμα της ομαλής συνέχειας τέθηκε μετ' επιτάσεως και το 1989 με την πτώση του τοίχους. Τότε, είναι χαρακτηριστικό ότι οι περισσότερες πρώην κομμουνιστικές χώρες του επονομαζόμενου «ανατολικού μπλοκ» ενδιαφέρθηκαν για το «επιτυχές μοντέλο της ομαλής ισπανικής Μετάβασης» (*transición modélica*).

La temática del documental es "desigual", ya que junta todo, pero al mismo tiempo no es todo lo mismo. Por ejemplo, una cosa son las ejecuciones en la Guerra Civil, y otra las torturas y ejecuciones de la dictadura. En la Guerra Civil no sólo tuvo lugar la matanza de Badajoz, que menciona el documental, sino que tuvieron lugar muchos "Guernicas", como por ejemplo el bombardeo aéreo y marítimo de la población civil de Málaga durante su huida de la ciudad ("Desbandá" o "La Huía", como se la conoce popularmente) con miles de muertos. No obstante, el documental goza justamente de una valoración positiva y batió un récord de audiencia en la televisión española.

El mirador de la memoria («Το παρατηρητήριο της μνήμης») στην Εστρεμαδούρα του γλύπτη Francisco Cedenilla Carrasco (2009), ως αφίσα του ντοκιμαντέρ. Πηγή: Cinedoc.

Παρ' όλα αυτά όμως, όπως αποδεικνύει το ντοκιμαντέρ, υπάρχει κοινωνική αντίδραση και προκαλείται «ρωγμή» στη συμφωνία της λήθης. Πώς και πότε γίνεται αυτό, πότε θεσπίζονται μνημονικοί νόμοι και προκύπτουν μνημονικοί τόποι;

Οι ρωγμές προκλήθηκαν από τα κινήματα πολιτών με πρώτη την Εταιρεία Αποκατάστασης της Ιστορικής Μνήμης (ARMH -*Asociación de Recuperación de la Memoria Histórica*), που ιδρύθηκε με πρωτοβουλία του κοινωνιολόγου Εμίλιο Σίλβα το 2000. Τον βλέπουμε στο ντοκιμαντέρ, όπως βλέπουμε επί το έργον και τις ομάδες έρευνας της Εταιρείας με τα χαρακτηριστικά πουκάμισα (αρχαιολόγοι, ιατροδικαστές και άλλοι ειδικοί επιστήμονες) να ανακαλύπτουν και να ερευνούν ομαδικούς τάφους (ακόμα 100.000-120.000 νεκροί αναζητούν ταυτοποίηση-αναγνώριση και ταφή-τάφο. Έχει προηγηθεί όμως η ρωγμή που επέφεραν και επιφέρουν, η λογοτεχνία, ο κινηματογράφος, το θέατρο, το κόμικ, οι παραστατικές τέχνες, το τραγούδι (και είδαμε τον Λουίς Παστόρ να τραγουδά *Los hijos de España*). Ακόμη και στην πρώτη φάση της Μετάβασης-Μεταπολίτευσης (και ως το 1986, στα 50 χρόνια από το 1936, την έναρξη του Ισπανικού Εμφυλίου), καταγράφεται πληθώρα έργων μνήμης στην τέχνη, τη λογοτεχνία, το δοκίμιο, την ιστοριογραφία. Για να μη μιλήσουμε για γενικότερα για την «κουλτούρα της μνήμης και της ανάμνησης του παρελθόντος» από σημαντικούς συγγραφείς-ιστορικούς (Maurice Halbwachs, Pierre Nora, Jan και Aleida Assmann)».

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα στα της Ισπανίας, για να μην κουράζω με αναφορές έργων, όποιος ενδιαφέρεται μπορεί ενδεικτικά να διεξέλθει το περιοδικό του ΠΣ ΙΣΠ, που εκδίδουμε στη σχολή μας. Όμως, η εύφημος μνεία του ντοκιμαντέρ είναι για το εντυπωσιακό υπαίθριο γλυπτό *El mirador de la memoria* («Το παρατηρητήριο της μνήμης») στην Εστρεμαδούρα του γλύπτη Francisco Cedenilla Carrasco. Είναι ένα μνημείο και τόπος μνήμης από το 2009. Λίγο πριν, είχαν αρχίσει να αφαιρούνται αγάλματα του έφιππου Φράνκο από διάφορες πόλεις, και πρώτα στη Μαδρίτη, όχι χωρίς διαμαρτυρίες. Σε κάθε περίπτωση, όπως αναφέρεται με έμφαση στο ντοκιμαντέρ, σε πολλούς τόπους υπάρχουν επίσημοι χώροι μνήμης, όπως στην Αργεντινή (όπου πρώην χώρος του Στρατού στο Μπουένος Άιρες, είναι τώρα Μουσείο Μνήμης και κοντά υπάρχει το Πάρκο της Μνήμης) ή ακόμα και στην Γκαμπότζη (όπου υπάρχει Μουσείο Γενοκτονίας), έτσι και στην Ισπανία υπάρχουν πλέοντόποι μνήμης. Και στην Ελλάδα βέβαια, γνωρίζουμε, νομίζω, τους τόπους ιστορικής μνήμης. Παρεμπιπτόντως, οφείλουμε να μνημονεύσουμε και μία εν εξελίξει, τώρα που μιλάμε, αντίστοιχη ανακάλυψη ομαδικών τάφων στη Θεσσαλονίκη, στην περιοχή του Γεντί Κουλέ, με εκτελεσμένους του ελληνικού εμφυλίου με συγγενείς να αναζητούν αναγνώριση των δικών τους νεκρών.

Έχουν γυριστεί άλλα αντίστοιχα ισπανικά ντοκιμαντέρ;.

Βέβαια υπάρχουν και άλλα, αλλά αυτό για το οποίο συζητάμε, όπως ειπώθηκε, πήρε πολλά διεθνή βραβεία (όπως το Γκόγια) και ήταν υποψήφιο για Όσκαρ, καθώς έτυχε μεγάλης ενίσχυσης και προβολής, λόγω Αλμοδόβαρ ως παραγωγού. Από τα άλλα επίσης γνωστά, ας αναφέρω: *La causa contra Franco* («Η αγωγή κατά Φράνκο») και *Los colonos de Franco* («οι άποικοι του Φράνκο») των Dietmar Post-Lucía Palacios, το καταλανικό *Lesa Humanidad* («Εγκλήματα κατά της Ανθρωπότητας») του Héctor Fáver, και λίγο νωρίτερα, τα ντοκιμαντέρ για «τα χαμένα/κλεμμένα παιδιά του Φρανκισμού», ένα θέμα που έθιξε-ανέδειξε παραστατικά και το συγκεκριμένο ντοκιμαντέρ (*Los niños perdidos del franquismo* των Joan Salvat, Montse Armengou, Ricard Belis (του ίδιου του Αλμοδόβαρ το πρόσφατο, «Παράλληλες Μητέρες» έχει ανάλογη θεματολογία).

Η θρυλική Πασιονάρια (Ντολόρες Ιμπάρουρι) και ο ποιητής Ραφαέλ Αλμπέρτι στην πρώτη Βουλή της Μεταπολίτευσης, φωτό της Marisa Flórez, από τις πρώτες Ισπανίδες φωτορεπόρτερ, τότε, το 1977. Πηγή: RTVE.

Σε ό,τι αφορά στα ντοκιμαντέρ που ανέφερα οι πρωταγωνιστές και τα θέματα είναι εν πολλοίς τα ίδια: ο νόμος της αμνηστίας, η αγωγή μέσω Αργεντινής για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που δεν παραγράφονται, η αναζήτηση των χαμένων παιδιών, ο ρόλος του ψυχιάτρου του καθεστώτος Antonio Vallejo Nájera, που «έπλασε» το κληρονομικό «ερυθρό γονίδιο» κλπ. Σε ό,τι αφορά στα παιδιά, το σύνθημα είναι, «όλα τα κλεμμένα-χαμένα παιδιά είναι δικά μας παιδιά» (*todos los niños robados son también mis niños*). Ως τις αρχές της δεκαετίας του 80, όπως είδαμε, καταγράφηκαν περιπτώσεις κλεμμένων παιδιών από μαιευτήρια. Στις μητέρες-λεχώνες δηλώθηκαν «νεκρά στη γέννα».

Ποια η κριτική που έγινε στο συγκεκριμένο ντοκιμαντέρ πέραν της αποδοχής του;

Σε ό,τι αφορά στην κριτική: παρότι εκθειάστηκε από μεγάλες εφημερίδες (*Le Monde-El País*), άλλες ιστοσελίδες (π.χ. βλ. ενδεικτικά της Jacquiline Cruz, στο FILMHISTORIA Online Vol. 30, núm. 1-2020), τόνισαν την αρνητική πλευρά, ότι «η "Σιωπή των άλλων", επενδύει στη συγκίνηση, επιτείνει το συναίσθημα της θλίψης με την κάμερα κολλημένη στους πρωταγωνιστές» και, ως εκ τούτου, ενισχύει τη θυματοποίηση της ηττημένης πλευράς στον εμφύλιο και την παθητικότητά της κατά τον φρανκισμό, ενώ άλλες κριτικές επισήμαναν ότι το ντοκιμαντέρ αποσιώπησε «ειδεχθείς πολιτικές πράξεις των δολοφονημένων».

Κατά τη γνώμη μου, ένα ζήτημα είναι η άνιση θεματική του, δηλαδή ότι τα βάζει όλα στο ίδιο τσουβάλι, όπως λέμε. Π.χ. άλλο θέμα είναι τα γεγονότα του Εμφυλίου, οι νεκροί του και οι εκτελέσεις του, και άλλο τα βασανιστήρια και οι εκτελέσεις της δικτατορίας. Γιατί ο Εμφύλιος δεν είχε μόνο τη σφαγή στο Μπανταχόθ, που μνημονεύει το ντοκιμαντέρ, είχε πολλές «γκερνίκες», όπως π.χ. την από αέρος και θαλάσσης καταδίωξη με ανελέητο βομβαρδισμό του άμαχου πληθυσμού της Μάλαγας κατά τη διαφυγή του από την πόλη («Desbandá» ο «La Huía», όπως λαϊκά είναι γνωστή) με χιλιάδες νεκρούς. Παρά τις επιμέρους ενστάσεις, ωστόσο, το ντοκιμαντέρ είναι πολύ καλό, όπως νομίζω συμφωνείτε, αν λέει κάτι και το ρεκόρ τηλεθέασης που σημείωσε στην ισπανική τηλεόραση...

Ο Γουστάβο Ντουράν και ο Χάιμε Χιλ ντε Μπιέδμα υπήρξαν δύο ποιητές της γενιάς του 1927 ο πρώτος και του 1950 ο δεύτερος, και έγιναν φίλοι στην Ελλάδα όπου συναντήθηκαν στη δεκαετία του '60. Ο συχνός αναγνώστης του περιοδικού τους γνωρίζει από προηγούμενο τεύχος μας. Εδώ, η Καλλιόπη Μαραβελάκη σκιαγραφεί ένα λεπτομερές πορτρέτο του «κρητικού» Ντουράν, ενώ ο Πέδρο Άλβαρεθ ντε Φρούτος καταθέτει αντιστοίχως σε ανεξάρτητο λινκ, ένα ακόμα πιο ενδελεχές πορτέρτο του «φιλέλληνα» Χιλ ντε Μπιέδμα. Ακολουθούν άλλες δύο «συστάσεις». Ο Ρομπερτο Ροδρίγκεθ Μιιλάν παίρνει τη σκυτάλη από προηγούμενη μελέτη του περιοδικού μας για το ισπανόφωνο νοτιοαμερικανικό αστυνομικό μυθιστόρημα και παρουσιάζει εδώ το αστυνομικό μυθιστόρημα της Ισπανίας από τη γέννηση ως την καταξίωσή του, ενώ ο Αρτούρο Βάργας μας συστήνει τον Φελίπε Γκουθμάν Πόμα ντε Αγιάλα (1534-1615) και το σπουδαίο χρονικό του για το Περού των Ίνκας, ίσως ένα από τα πλέον πρωτότυπα έργα στην παγκόσμια ιστοριογραφία.

***

Gustavo Durán y Jaime Gil de Biedma fueron dos escritores, uno ligado a la generación del 27 y otro a la generación de los 50, que se hicieron amigos en Grecia, donde se encontraron en los años 60. Los lectores habituales de esta revista han conocido a ambos en un número anterior de esta revista. Aquí, Caliopi Maravelaki esboza un detallado retrato del «cretense» Duran, mientras que Pedro Álvarez de Frutos, en un enlace aparte, presenta un retrato aún más minucioso del «filoheleno» Gil de Biedma. Siguen otras dos "presentaciones". Roberto Rodríguez Milán toma el relevo de un anterior estudio en esta revista sobre la novela policíaca sudamericana en español, y aquí nos presenta la novela policíaca española desde su nacimiento hasta su gloria, mientras que Arturo Vargas nos presenta a Felipe Guzmán Poma de Ayala (1534-1615) y su gran crónica del Perú incaico, quizá una de las obras más originales de la historiografía mundial.

La *tancada* y el encuentro: Barcelona-Atenas-París 1970
Η διαμαρτυρία και η συνάντηση: Βαρκελώνη-Αθήνα-Παρίσι, 1970

Dimitris Filippís
Universidad Abierta de Grecia

Δημήτρης Ε. Φιλιππής
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

«Προς τον ηγούμενο της Μονής Μονσεράτ: *Παρακαλούμε να διαβιβάσετε στην Άννα-Μαρία Ματούτε, τον Χουάν Μιρό και τους συναδέλφους των τα αισθήματα αλληλεγγύης των υπογραφομένων Ελλήνων διανοουμένων και καλλιτεχνών καθώς και την ευχή μας να πετύχει ο αξιοθαύμαστος αγώνας που διεξάγουν οι Ισπανοί διανοούμενοι για την ελευθερία και τον ανθρωπισμό».* Ήταν το τηλεγράφημα υποστήριξης 28 Ελλήνων διανοουμένων προς 300 Ισπανούς (Καταλανούς στην πλειονότητα) συναδέλφους τους, που είχαν ξεσηκωθεί κατά της δικτατορίας του Φράνκο κλεισμένοι στο ιστορικό μοναστήρι στα μέσα Δεκεμβρίου 1970. Το παρόν σύντομο κείμενο γράφεται με αφορμή τα 55 χρόνια από το γεγονός.

"Al abad del monasterio de Montserrat: *Por favor, transmitan a Anna-Maria Matute, Juan Miró y a sus colegas la solidaridad de los firmantes intelectuales y artistas griegos, así como nuestro deseo de que tenga éxito la admirable lucha de los intelectuales españoles por la libertad y el humanismo*". Esta es la nota de apoyo que telegrafiaron 28 intelectuales griegos expresando su solidaridad a 300 colegas españoles (catalanes en mayoría), que protestaron contra la dictadura franquista encerrados en este monasterio histórico a mediados de diciembre de 1970. Este breve texto se escribe con ocasión de los 55 años de este acontecimiento.

¿Qué pasó en Cataluña en aquella circunstancia?

El monasterio de Montserrat constituía un hogar del catalanismo y un punto de encuentro democrático abierto a todo el mundo en una época en que el derecho de reunión era negado por el Régimen del general Franco. Por tanto, este monasterio histórico no dudó en acoger la llamada *Tancada* ("acte de protesta i de pressió d' una o més persones que consisteix a ocupar un edifici públic", según el diccionario catalán) de aquellos 300 intelectuales, "constituidos en asamblea permanente", en protesta por el consejo de guerra sumarísimo de Burgos contra 16 militantes de ETA. Los 300 "libres asediados" firmaron la *Declaració de Montserrat* para denunciar la represión del franquismo y su práctica política sistemática de torturas, maltratos físicos y sicológicos. Entre aquellos 300 intelectuales de gran notoriedad encerrados en Montserrat había los pintores Antoni Tàpies y Joan Miró, el historiador Josep Benet, los escritores Jaume Cabré, Montserrat Roig y

Βαρκελώνη 1979: Ρένα και Νίκος Κάσδαγλης, Βασίλης Βασιλικός, Μάρω Δούκα, Αλέξανδρος Κοτζιάς προσκεκλημένοι Καταλανών συναδέλφων τους. Πηγή: *Η Καθημερινή.*

Terenci Moix, los poetas Joan Oliver y Joan Brossa, la actriz Núria Espert, los cantantes Francesc Pi de la Serra, Guillermina Mota, Joan Manuel Serrat y Raimon (con su esposa Analisa Corti), el músico Oriol Martorell. También ahí estuvo Gabriel García Márquez. (Miquel Bausset, 2020).

Como se sabe, el franquismo era enemigo del catalanismo (su lengua, cultura y autonomía política). A pesar de esto hubo aglunos artistas e intelectuales catalanes de gran notoriedad (Salvador Dalí, Josep Pla, Juan Antonio Samaranch entre otros), que apoyaron al franquismo. El hecho es que la *Tancada* era un eslabón más en la cadena de la larga resistencia catalana ante el franquismo, y recordemos entre otros: la lucha de los maquis y otros antifranquistas catalanes en los años 40 (hubo miles de reclusos en las cárceles catalanas), la huelga de tranvías en Barcelona en 1951, la protesta estudiantil en la Universidad de Barcelona a mediados de los 50, los sucesos del Palacio de la Música Catalana en 1963 (por las detenciones que se hicieron con motivo de la protesta, el abad del monasterio Aureli María Escarré denunció la represión del régimen franquista, en el diario *Le Monde*) y otra protesta universitaria en Barcelona a mediados de los 60 (conocida como la *Caputxinada* en catalán, porque se produjo en un convento de capuchinos). En todo caso, la cuestión es que la *Tachada* vino en un momento en que se esperaba el fin natural de la dictadura (el dictador era ya muy mayor y enfermo) y la nueva era democrática ya estaba preanunciada por la *Nova Cançó* de Lluís Llach y muchos otros cantantes y grupos catalanes. Por tanto, la *Tancada tuvo* gran impacto en Europa y la Grecia de los coroneles también.

¿Qué resonancia tuvo en Grecia "la cuestión catalana"?

Por iniciativa del escritor Stratís Tsircas por parte de la izquierda y el diplomático y escritor Rodis Rufos por parte del centro-derecha, redactaron y firmaron aquel telegrama (que hemos reproducido y traducido en el prólogo) y lo enviaron al abad de Montserrat, Cassià María Just, 28 intelectuales (escritores, poetas y artistas) representativos de todo el espectro político. Entre los más conocidos, salvo los ya citados Tsircas y Rufos, estuvieron, los poetas Giorgos Seferis (galardonado con el premio Nobel), Gianis Ritsos, Manolis Anagnostakis, el novelista y psiquiatra Giorgos Jimonás, los escritores y poetas Takis Sinópulos y Marios Jakas, la novelista Maro Duca y la actriz Ana Sinodinú, los escritores Antonis Samarakis, Thanasis Valtinós y Nikos Kásdaglis... (Georgís 2016, Dimitiu 2019).

Ψήφισμα κατά τη διαμαρτυρία στη Μονή Μοντσεράτ (Δεκέμβριος 1970). Πηγή: *Religión Digital.*

A pesar de que en aquel momento la dictadura esbozaba medidas de un levantamiento de la censura

por la expulsión de Grecia del Consejo de Europa, la prensa griega no destacó la noticia del telegrama, lo que hizo al contrario la prensa chipriota [sobre todo el diario *Χαραυγή* ("Aurora")]. El hecho es que el caso catalán vino a añadirse como un eslabón más a la cadena de la "residencia colectiva" de aquellos intelectuales, ya que algunos participaban en forma inmediata o habían participado en otras manifestaciones colectivas, con la más llamativa entre ellas la edición de los *18 Textos,* por la editorial Kedros (julio 1970), que representó una acusación literaria contra la dictadura. Es importante destacar que los protagonistas de esta iniciativa fueron los mismos: Tsircas por parte de la izquierda, Rufos por parte de la derecha. Hubo también ediciones de otros "nuevos textos" y revistas de protesta, unas iniciativas que ponían en dificultad el régimen militar. La participación de Seferis (y por influencia de Tsircas, según se ha demostrado) daba más prestigio a aquellas iniciativas: el poeta en el año anterior, 1969, había difundido su famosa declaración contra el régimen y con ocasión de los *18 Textos Textos* y, ahora, con la "causa catalana" era acusado de filocomunismo por los servicios de inteligencia de la junta militar (Georgís 2016).

En todo caso se puede observar que el gesto de los intelectuales griegos aunque va dirigido a su apoyo al bando antifranquista y a la causa catalana, fue paralelamente una "espiga oblicua", es decir una crítica hacia el régimen dictatorial de Grecia (Dimitriu 2019). Y a propósito de la causa catalana, según el testimonio pertinente de Valtinós, en el que se refiere a "la sorpresa que experimentaron todos durante su visita a Montserrat en 1979, cuando fueron informados de que los catalanes se negaban obstinadamente a identificarse como españoles" (Dimitriu, 2019). El hecho es que los intelectuales catalanes de Montserrat no habían olvidado aquel gesto de solidaridad de sus colegas griegos y los invitaron a visitar Barcelona en 1979 (Bubaris 2018). Pero aquella visita coincidió más bien con la conclusión de la primera fase de la Transición y con el Estatuto de Autonomía de Cataluña ya reconocido por la Constitución del 1978 aún vigente...

Με πρωτοβουλία του Στρατή Τσίρκα από την αριστερή διανόηση και του Ρόδη Ρούφου από την κεντροδεξιά διανόηση, 28 Ελληνες-Ελληνίδες γνωστοί διανοούμενοι (συγγραφείς, ποιητές και καλλιτέχνες), οι οποίοι εξέφραζαν ένα ευρύ ιδεολογικό φάσμα, συνυπέγραψαν τον Δεκέμβριο του 1970 το τηλεγράφημα συμπαράστασης στους 300 ελεύθερους πολιορκημένους Καταλανούς διανοούμενους της Μονής Μονσεράτ για τον αντιδικτατορικό αγώνα τους. Είχε προηγηθεί λίγους μήνες πριν η έκδοση των *18 Κειμένων* (κατά της χούντας, όπως εννοείται) πάλι με πρωτοβουλία των Τσίρκα-Ρούφου. Το τηλεγράφημα και κατά ένα τρόπο «υστερόγραφο» των *18 Κειμένων* υπέγραφαν, εκτός του Τσίρκα και του Ρόδη, μεταξύ άλλων και οι: Γιώργος Σεφέρης, Γιάννης Ρίτσος, Τάκης Σινόπουλος, Μανόλης Αναγνωστάκης, Αννα Συνοδινού, Νίκος Κάσδαγλης, Μάρω Δούκα, Γιώργος Χειμωνάς, Θανάσης Βαλτινός, Αντώνης Σαμαράκης, Μάριος Χάκκας, κ.ά. Οι Καταλανοί θυμήθηκαν το περιστατικό και κάλεσαν αργότερα, το 1979, τους Έλληνες συναδέλφους τους σε επίσκεψη σε Βαρκελώνη-Μοντσεράτ, όπου και (κατά τον Βαλτινό) διαπίστωσαν με έκπληξη «ότι οι Καταλανοί αρνούνταν πεισματικά να αυτοπροσδιοριστούν ταυτοτικά ως Ισπανοί».

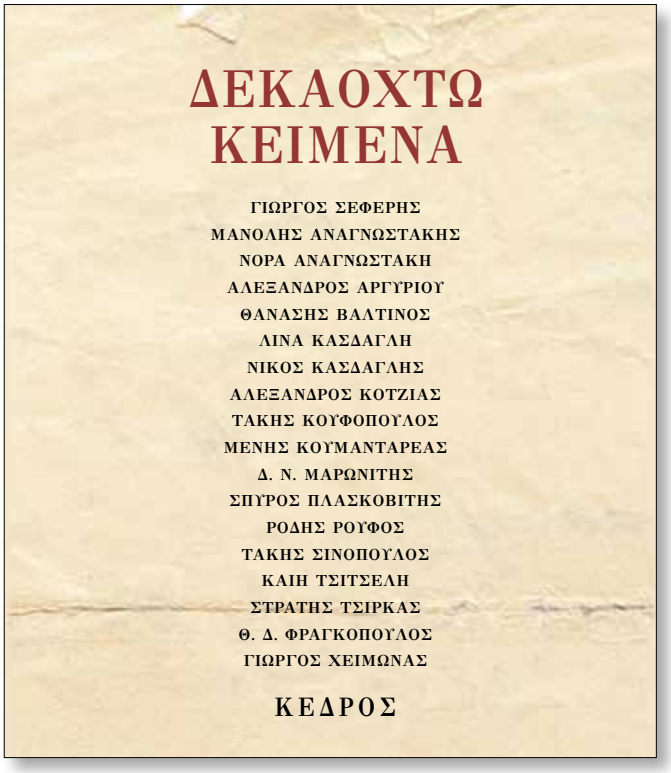

Y en París

Mientras tanto, entre 1970-1975, hubo otros encuentros entre intelectuales griegos, españoles y catalanes en París, la "capital de refugio" de la intelectualidad griega e hispana desde 1940. Estos encuentros tuvieron lugar en el marco de manifestaciones contra las dictaduras ibéricas y griega, actividades en la Casa de Grecia y en la Librería Española respectivamente, proyecciones de películas (el *Z* de Gavrás- Vasilikós-Semprún), conciertos (de Theodorakis, sobre todo)... Sin embargo la edición en París de la poesía (medio completa) de Ritsos en 1971 y la adjudicación del premio de mejor libro que dieron los franceses a Stratís Tsircas en 1972 por su trilogía Ciudades a la deriva, se pueden considerar como una consecuencia indirecta del apoyo a través del telegrama antes mencionado. Con respecto a este segundo caso, es que en aquella circunstancia se cumplían 35 años desde cuando el mismo Tsircas había recitado el poema "Juramento a Lorca" (lo había escrito junto con el poeta afroamericano Langston Hughes) en el Théâtre de la Porte Saint-Martin de Parías en el marco del Congreso de los Intelectuales para la Defensa de la Cultura, que según se sabe era un congreso de defensa a la II República en su lucha contra el franquismo.

NB: *El texto anterior es la versión escrita de una parte de la conferencia "Intelectuales españoles y griegos en París, 1940-1975" que dio el autor en el marco del seminario "Europa nostálgica: I Seminario internacional para el estudio de las literaturas transicionales europeas". Dicho seminario tuvo lugar en la Universidad de Zaragoza en diciembre de 2020 y fue organizado por el Grupo de investigación TRANSFICCIÓN (relatos y discursos de la Transición).*

Μονή Μονσεράτ. Πηγή: https://www.istockphoto.com/

Bibliografía

Γιώργος Γεωργής (Georgís), *Η συνάντηση Στρατή Τσίρκα-Γιώργου Σεφέρη. Μια φιλία που βράδυνε.* Αθήνα: Καστανιώτης, 2016.

Δήμητρα Δημητρίου (Dimitriu), « "Με την Ισπανία στην καρδιά": Γιώργος Σεφέρης-Federico García Lorca», *ERYTHEIA* 40 (2019), σ. 337-360.

Ν. Μπουμπάρης (Bubaris), «Διανοούμενοι και δικτατορία», *Η Καθημερινή,* 16-7-2018.

Χαραυγή (Aurora) κυπριακή εφημερίδα (Λευκωσία), «"300 Ελεύθεροι Πολιορκημένοι". Οι Ισπανοί διανοούμενοι κατά της φρανκικής δικτατορίας», 17-12-1970, σ. 4., και «Για ελευθερία και ανθρωπισμό. Διανοούμενοι της Ελλάδας συμπαρίστανται στον αγώνα των Ισπανών», 18-12-1970, σ. 1.

ABC Cultural, τχ 32 (12-6-1992). Μνήμη Πικάσο ...μέσω Γκόγια στο ένθετο της μεγάλης συντηρητικής εφημερίδας. «Η (σοσιαλιστική) κυβέρνηση πρόδωσε τον Πικάσο». Αρχείο Δ.Φιλιππή.

Σιμόν Βέιλ και Σιμόν Βέιλ: ανταποκρίσεις από τον Ισπανικό Εμφύλιο και το Άουσβιτς

Simone Weil y Simone Veil: correspondencias de la Guerra de España y Auschwitz

Γραμματόσημο των Γαλλικών Ταχυδρομείων, του 1979, προς τιμήν της φιλοσόφου και πολιτικής ακτιβίστριας Simone Weil.

Σιμόν Βέιλ (1909-1943), αναρχική φιλόσοφος και συγγραφέας με σημαντικό έργο, εθελόντρια στον Ισπανικό Εμφύλιο και Σιμόν Βέιλ (1927-2017), εξέχουσα πολιτικός, η πρώτη γυναίκα πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (1979-1982) και επιζώσα του Άουσβιτς. Ο **Δημήτρης Φιλιππής** επισημαίνει την επικαιρότητα της συνωνυμίας, καθόσον ο κόσμος έχει μπει σε τροχιά σύγκρουσης και βλέπουμε να εφαρμόζονται μορφές ολοκληρωτισμού και πρακτικές γενοκτονίας.

Simone Weil (1909-1943), filósofa y escritora anarquista con una obra importante, voluntaria en la Guerra Civil Española, y Simone Veil (1927-2017), política destacada, la primera mujer presidenta del Parlamento Europeo (1979-1982) y superviviente del campo de concentración de Auschwitz. **Dimitris Filippís** destaca la actualidad de la sinonimia, ya que el mundo ha entrado en una trayectoria de conflicto y vemos cómo se aplican formas de totalitarismo y prácticas genocidas.

Η φιλόσοφος-συγγραφέας Σιμόν Βέιλ λέγεται ότι από 12 ετών μετάφραζε αρχαία ελληνικά σαν να ήταν η μητρική της γλώσσα. Αναρχο-κομμουνίστρια ακτιβίστρια, αλλά και (αβάπτιστη) χριστιανή, αν και εβραία (από αστική οικογένεια), πέρασε πρώτη στη École Normale Supérieure (δεύτερη πίσω της έμεινε η Σιμόν ντε Μπουβουάρ), όπου και σπούδασε φιλοσοφία και έκανε το διδακτορικό της πάνω στον Καρτέσιο. Εργάστηκε ως καθηγήτρια φιλοσοφίας στο γυμνάσιο, αλλά διέκοψε την καριέρα της και επέλεξε να «ψωμίζεται» ως εργάτρια σε εργοστάσια αυτοκινήτων και ως αγρότισσα σε χωράφια της Μασσαλίας σε αναζήτηση της «αλήθειας» της και για να μάθει στην πράξη τη φιλοσοφία «της ελευθερίας, της κοινωνικής καταπίεσης και της υποταγής»[1]. Κατατάχθηκε ως αναρχική εθελόντρια στον Ισπανικό Εμφύλιο στο τάγμα του Ντουρούτι και ως ανταποκρίτρια στη Βαρκελώνη για να σπουδάσει «επί το έργον και στο πετσί της» (τραυματίστηκε στο πόδι) τον αναρχικό

1. Σιμόν Βεϊλ, *Σκέψεις για τις αιτίες* της ελευθερίας, *της κοινωνικής καταπίεσης και της υποταγής*. Μετάφραση: Γιώργος Καράμπελας. Ηριδανός, 2017. Έχει μεταφραστεί σχεδόν όλο το έργο της στα ελληνικά, βλ. ενδεικτικά, *Για την κατάργηση των κομμάτων. Με σχόλιο του ΑΝΤΡΕ ΜΠΡΕΤΟΝ και επίμετρο του φιλοσόφου ΑΛΑΙΝ*. Μετάφραση-εισαγωγή-σημειώσεις: Σωτήρης Γουνέλας. Εκδόσεις Αρμός. *Το πρόσωπο και το ιερό*. Μτφρ.-επίμετρο Σταύρος Ζουμπουλάκης. Πόλις, 2018. *Ανάγκη για ρίζες. Μια διακήρυξη καθηκόντων απέναντι στον άνθρωπο και την κοινωνία.* Πρόλογος: T.S. ELIOT. Μετάφραση: Μαρία Μαλαφέκα. Κέδρος.

κομμουνισμό. Παρότι η εμπειρία στο πεδίο δεν την ενθουσίαζε («υπάρχουν μορφές ελέγχου και περιπτώσεις απάνθρωπης συμπεριφοράς που είναι εντελώς αντίθετες με το ιδανικό του ελευθεριακού κομμουνισμού»), συνέχισε να θεωρεί αναγκαία την κοινωνική επανάσταση, προέβλεψε όμως την ήττα της και «παραιτήθηκε»: πλέον «δεν αισθανόμουν καμιά εσωτερική ανάγκη να πάρω μέρος σε έναν πόλεμο που δεν έφερνε αντιμέτωπες, όπως είχα σκεφθεί στην αρχή, πεινασμένες αγροτικές μάζες με τους τσιφλικάδες και τους συμμάχους τους, τους παπάδες, αλλά έθετε σε αντιπαράθεση τις ευρωπαϊκές δυνάμεις μεταξύ τους: Ρωσία, Γερμανία και Ιταλία»[2].

Αναμνηστικό νόμισμα 2 Ευρώ της Γαλλίας 2018, αφιερωμένο στην πολιτικό Simone Veil.

Χριστιανή της πράξης και της τάξης («η τάξη είναι η πρώτη ανάγκη της ψυχής»), μια «αγία των κατατρεγμένων» (κατά τον Αντρέ Ζιντ, αφού είχε μείνει ένα διάστημα και στην Ασίζη), ή «κόκκινη παρθένος» (κατά το προσωνύμιο συνάδελφων της), αφού μοίραζε το μισθό της στους πένητες, περνώντας ανάμεσά τους με ανδρικά συνήθως ρούχα, ίσως για να μοιάζει πιο ικανή και πιστευτή σε αυτά τα «ιερά απρόσωπα πρόσωπα των άκακων αδικημένων» και για να συγκαλύπτει την εύθραυστη υγεία και ομορφιά της με μια αρρενωπή εμφάνιση. Ασκητισμός-μυστικισμός, δηλαδή, που είναι, κατά μία άποψη, «εφαρμοσμένη φιλοσοφία». Η ίδια αναζητούσε τις ρίζες του εκχριστιανισμού της στην Ιλιάδα («ποίημα της πυγμής και του πόνου», την αντιπαραβάλλει δε με το Ευαγγέλιο), στον Πλάτωνα, στην αρχαιοελληνική μαθηματική σκέψη (ο αδελφός της, Αντρέ Βέιλ ήταν κορυφαίος μαθηματικός) και στους μυστικιστές του Μεσαίωνα, ενώ «απέρριπτε μετά βδελυγμίας την προδοσία της Εκκλησίας υπό την κηδεμονία της Ρώμης και τον Θεό της οργής και της εκδίκησης της Παλαιάς Διαθήκης», όπως, φυσικά, απέρριπτε τον ορθόδοξο σταλινικό μαρξισμό (φιλοξένησε-έκρυψε στο σπίτι της, στο Παρίσι, τον Τρότσκι για λίγο). «Σπούδασε» εκ του σύνεγγυς (αφού έμεινε επί τούτου στη Γερμανία ένα διάστημα) τον ναζιστικό μιλιταριστικό εθνικισμό, της ρίζες του οποίου τοποθετεί στην αρχαία Ρώμη. Αν και συνδικαλίστρια, η Βέιλ επεδείκνυε κριτική στάση απέναντι στις συλλογικότητες και τα κόμματα, που τα θεωρούσε φορείς υποταγής των (εξ ορισμού διασπασμένων και εκφοβισμένων) πολλών στους λίγους εξουσιαστές. Εν ολίγοις: η επανάσταση αναβάλλεται μέχρι νεωτέρας (το πεσιμιστικό επιμύθιο), όχι όμως και η αντίσταση (το πιο αισιόδοξο συμπέρασμα): κατέφυγε στην Αγγλία, μαχήτρια στην αντιστασιακή «Ελεύθερη Γαλλία» του ντε Γκολ. Εκεί, θα αρρωστήσει από φυματίωση και λίγο αργότερα πεθαίνει. Το σπουδαίο έργο της (αν και μη «συστηματικό έως, ίσως και αντιφατικό») έγινε γνωστό κυρίως μετά το θάνατό της, ενώ ο Καμύ σημείωσε ότι «είναι αδύνατον να φανταστούμε μια αναγέννηση για την Ευρώπη, χωρίς τα αιτήματα όπως τα προσδιόρισε η Βέιλ», αυτή

2. Η τεκμηρίωση εδώ από τα, Χανς Μάγκνους Εντσενσμπέργκερ, *Το σύντομο καλοκαίρι της αναρχίας*. Οδυσσέας, 2005, σ. 210-12 και Andrés Trapiello,. *Las armas y las letras: literatura y guerra civil (1936-1939)*. Destino., 2011, σ. 368.

La similitud entre las dos francesas, su compromiso político y social, su lucha, sus experiencias traumáticas pueden crear fácilmente las condiciones para una “confusión de identidad”, aunque la política es inevitablemente más famosa y conocida que la escritora.

«ακατάτακτη-ασυμβίβαστη διανοούμενη», το έργο της οποίας μελετάται σήμερα εντός και εκτός Γαλλίας[3].

Η συνώνυμη πολιτικός (επίσης, Γαλλοεβραία) Σιμόν Βέιλ, τώρα, εργάστηκε πάντα με ζήλο για να πραγματοποιηθεί το όνειρο της ενωμένης Ευρώπης, όπως κάποτε δήλωσε: «ήμασταν πεπεισμένοι ότι, εάν οι νικητές του 1945 δεν κατόρθωναν να επιτύχουν ταχεία και πλήρη συμφιλίωση με τη Γερμανία, τα τραύματα της Ευρώπης, η οποία ήταν ήδη διαιρεμένη μεταξύ Ανατολής και Δύσης, δεν θα επουλώνονταν ποτέ και ο κόσμος θα έμπαινε εκ νέου σε τροχιά σύγκρουσης, που θα ήταν ακόμη πιο καταστροφική από τις προηγούμενες». Σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «η παιδική ηλικία και οι τραυματικές εμπειρίες που είχε η Σιμόν Βέιλ, κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ως επιζήσασα των στρατοπέδων συγκέντρωσης των Ναζί (σημ. η οικογένειά της σχεδόν ξεκληρίστηκε), αποτέλεσαν τη βάση της προσήλωσής της σε μια ενωμένη Ευρώπη, έναν σκοπό που θα υποστήριζε για το υπόλοιπο της ζωής της». Από την ίδια πηγή, συνοψίζουμε λοιπά βιογραφικά στοιχεία: «Η πολιτική άνοδος της Βέιλ ξεκίνησε μέσα από μια πρώιμη νομική σταδιοδρομία. Το 1974 προσχώρησε στη γαλλική κυβέρνηση ως υπουργός Υγείας, υπό την προεδρία του Ζισκάρ ντ’ Εστέν. Αμέσως μετά τον διορισμό της, αγωνίστηκε για τη νομιμοποίηση των αμβλώσεων στη Γαλλία, η οποία επιτεύχθηκε όταν η αντιπολίτευση στην Εθνοσυνέλευση ενστερνίστηκε τον στόχο της και προωθήθηκε η ψήφιση του σχετικού νόμου το 1975. Ο νόμος αυτός θεωρήθηκε σπουδαίο επίτευγμα και έγινε ευρύτερα γνωστός ως ‘‘νόμος Βέιλ’’. Το 1979 ο πρόεδρος Ζισκάρ ντ’ Εστέν την τοποθέτησε επικεφαλής του ψηφοδελτίου του κόμματός του στις πρώτες άμεσες εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το οποίο την επέλεξε μετά ως πρόεδρό του κι έτσι έγινε η πρώτη γυναίκα επικεφαλής οποιουδήποτε θεσμικού οργάνου της ΕΕ. Δύο χρόνια αργότερα, της απονεμήθηκε το βραβείο Καρλομάγνου για τη συμβολή της στην ευρωπαϊκή ενότητα».[4]

Η συνωνυμία των δύο Γαλλίδων, η πολιτική και κοινωνική τους στράτευση, η αγωνιστική τους δράση, οι τραυματικές εμπειρίες τους μπορούν εύκολα να δημιουργήσουν προϋποθέσεις «σύγχυσης ταυτοπροσωπίας», αν και η πολιτικός είναι, αναπόφευκτα, πιο διάσημη και προβεβλημένη από τη συγγραφέα, η παρακαταθήκη της οποίας, ωστόσο κρίνεται πιο ενδιαφέρουσα.

3. Οδηγός στο έργο της είναι το, Jacques Julliard, *Σιμόν Βέιλ*. Μτφρ: Τεύκρος Μιχαηλίδης, Πόλις, 2016. Βεβαίως υπάρχει και πληθωρική αρθρογραφία στον Τύπο.

4. Όλα τα στοιχεία, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/simone-veil_el.

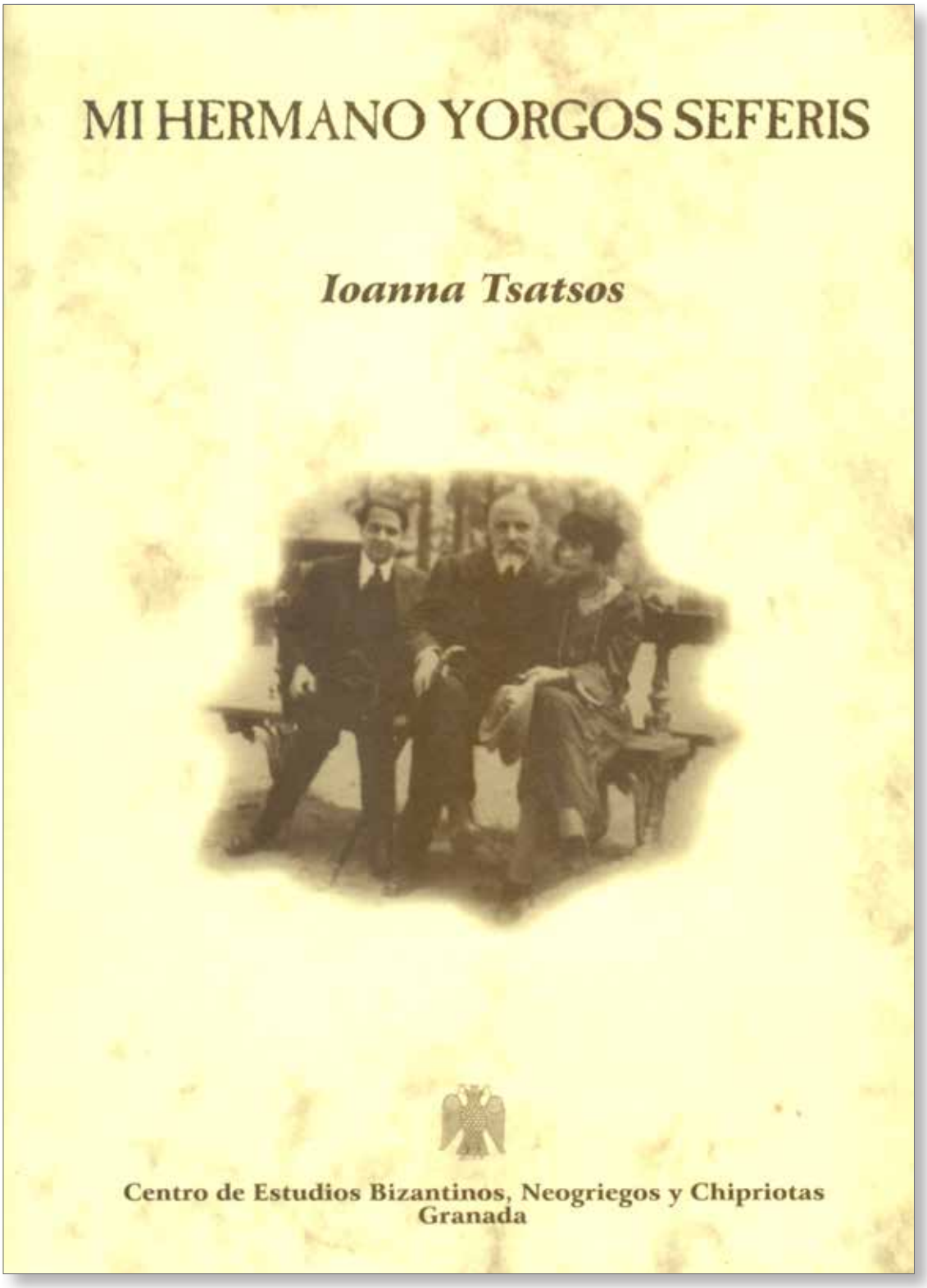

Από τη σειρά της μετάφρασης νεοελληνικής λογοτεχνίας του Κέντρου Μελετών της Γρανάδα.
Ιωάννα Τσάτσου, *Ο αδελφός μου Γιώργος Σεφέρης*.